

Piotr Bartelik

Akademia Pomorska
Słupsk
piotr.bartelik@op.pl

Wpływ języka niemieckiego na system gramatyczny kaszubszczyzny w świetle nowszych badań

Abstrakt: W niniejszym artykule przeanalizowano z perspektywy diachronicznej i synchronicznej możliwe wpływy języka niemieckiego na kaszubski system gramatyczny. Zróżnicowane zależności słowiańskiego substratu językowego i niemieckiego adstratu, uwarunkowane geograficznym położeniem i sytuacją historyczną kaszubszczyzny, widoczne są doskonale w kaszubskim systemie czasów gramatycznych. Temporalny substrat słowiański przejawiający się w zachowaniu analitycznych form słowiańskiego perfectum i jego dalszej analizie do postaci typu *jô bël* występuje w kaszubszczyźnie obok połączeń czasowników *miec* i *bęc* z imiesłowami biernymi, dla których – przynajmniej po części – zakładać można pochodzenie z języka niemieckiego. Badane w tym artykule konfrontatywnie z konstrukcjami polskimi i niemieckimi peryfrastyczne połączenia *miec* i *bęc* z imiesłowami stanowią kolejny dowód na unikalne ukształtowanie kaszubskiego systemu językowego łączącego elementy różnej proveniencji.

Słowa kluczowe: język kaszubski, kontakty językowe, czas gramatyczny, konstrukcje *miec* z imiesłowami, gramatyzacja

Abstract: The German Influence on the Kashubian Past Tense System in the Light of the Latest Research. The diachronic and synchronic analyses presented in this paper show the possible influences of German on the Kashubian tense system. The diversity of relation between Slavonic substrate and German adstrate, which are determined by the geographical location and historical conditions, are perfectly noticeable in the Kashubian tense system. The Slavonic tense substrate, which manifests itself in the preservation of Slavonic analytic perfect tense and its further analysis to the synthetic form *jô bël*, co-occur with the periphrastic constructions with the verbs *miec* and *bęc* with passive participles. Such structures may – at least partly – result from language contact with German. The confrontative analysis presented in this paper of the Kashubian periphrastic constructions of the verb *miec* with passive participles against respective Polish and German constructions are the evidence of the unique structure of Kashubian language system, which merges elements of various provenience.

Keywords: the Kashubian language, language contacts, tense, periphrastic constructions with *miec* and participles, grammaticalization

Wprowadzenie

Język kaszubski jest od dawna przedmiotem zróżnicowanych tematycznie diachronicznych i synchronicznych badań lingwistycznych (o ich historii Popowska-Taborska 1980, 62–86; Treder 2005, 25–37), które ukazują specyfikę kaszubskiego systemu ję-

zykowego. Wynika ona z jednej strony z peryferyjnego położenia kaszubszczyzny na północno-zachodniej granicy słowiańskiego obszaru językowego, co powodowało m.in. zachowanie wielu archaicznych słowiańskich jednostek leksykalnych, słotwórczych i morfologicznych (por. Popowska-Taborska, Boryś 1996, 159–240; Popowska-Taborska 1980, 24–32). Z drugiej zaś strony kaszubszczyzna często postrzegana jest jako obszar intensywnych kontaktów językowych szczególnie z dialektami niemieckimi powodowanych – oprócz geografii – uwarunkowaniami historycznymi (por. m.in. Popowska-Taborska 1980, 10–13; Treder 2005, 10–24).

Stan badań wpływów niemieckich na kaszubski system językowy

Badania wpływów niemieckich na kaszubszczyznę mają za sobą długą historię. Wczesne opracowania lingwistyczne kaszubszczyzny Floriana Ceynowy (1843; 1850), Aleksandra Hilferdinga (1862) czy Leona Biskupskiego (1883) i zawarte w nich opisy wpływu niemieckiego kontynuowane później były przez Friedricha Lorentza (1903, 1919; 1927) czy Friedhelma Hinzego (1965). Tematyka oddziaływań niemieckich w kaszubskim wspólnie reprezentowana jest przez prace obejmujące badania wpływów w poszczególnych częściach systemu językowego, jak np. w leksyce (Popowska-Taborska 2006; Bartelik 2011b), fonetyce i fonologii (Jocz 2011; 2012), morfologii i składni (Giger 2009ab; Gogolewski 1963; Nomachi 2006; Bartelik 2011a) czy też w frazeologii (Treder 1996).

Cele, metody i materiał analizy podjętej w niniejszym artykule

Celem nadrzędnym tego artykułu jest zaprezentowanie niemieckich wpływów w kaszubskim systemie gramatycznym, ściślej ujmując w kaszubskim systemie czasów gramatycznych. W związku z niewątpliwie wielopłaszczyznowym charakterem kontaktów językowych w kaszubszczyźnie należy zbadać również typowe dla niej wewnątrzsystemowe tendencje rozwojowe w zakresie analizowanych tu konstrukcji, jak np. zakres ich użycia, wariantywność czy też opozycje do innych form temporalnych. Kolejną kwestią jest ukazanie najpierw w szerokim kontekście diachronicznej zależności językowego substratu kaszubskiego (słowiańskiego) i adstratu niemieckiego (germańskiego), następnie zaś synchronicznych paraleli i rozbieżności kaszubsko-polskich w zakresie badanych konstrukcji. Warto jednak w tym kontekście podkreślić rolę i intensywność procesów systemowych zachodzących w kaszubszczyźnie, które kształtowały jej odrębność także w zakresie badanych tu konstrukcji.

Metodologia przyjęta w analizie prezentowanego materiału obejmuje porównanie pod względem budowy, znaczenia i zakresu użycia form temporalnych w języku kaszubskim, niemieckim i polskim. Konstrukcje polskie – uzupełniające tu konstrukcje kaszubskie i niemieckie – wybrane zostały m.in. ze względu na dość intensywnie dyskutowaną – zwłaszcza w literaturze germanistycznej – kwestię ich pochodzenia, zakresu użycia i kategoriałnego przyporządkowania (Piskorz, Abraham, Leiss 2013; Bartelik 2011a; Kątny 2009; 2011; Mendoza 2014; Pisarkowa 1964; Łaziński 2001; Weydt,

Kaźmierczak 1999). Uwzględnienie form polskich szczególnie pomocne jest też pod względem wypracowanych w ich analizie kryteriów, z których w tym artykule wykorzystano te dotyczące powstania „nowego czasu przeszłego” zawarte w artykule Jadwigi Piskorz, Wenera Abrahama i Elisabeth Leiss (2013)¹.

Analizowany materiał językowy obejmuje występujące w kaszubskim systemie temporalnym formy analityczne złożone z czasownika *miec* lub *bęc* i imiesłowa przymiotnikowego biernego (jak w typie *móm zrobioné*), niemieckie formy analityczne czasu Perfekt i polskie konstrukcje czasownika *mieć* z imiesłowem. Empiryczną bazę podjętej tu analizy stanowią kaszubskie przykłady zaczerpnięte z wydań miesięcznika „Pomerania” (rok 2012 i 2013²) oraz polskie i niemieckie przykłady wyekscerpowane z prac leksykograficznych i naukowych. Konstrukcje pochodzące z obu tych języków porównane zostaną z etapami diachronicznego rozwoju i synchronicznym statusem konstrukcji niemieckiego czasu Perfekt oraz innymi podobnymi formami poświadczonymi w innych językach, np. w łużyckim i macedońskim (por. Löttsch 1967; 1968; Graves 200).

Kaszubski system czasów gramatycznych a wpływy niemieckie

Kaszubski system temporalny obejmuje (por. Breza, Treder 1981, 132–134; Lorentz 1927, 960, 980–981, 1055–1058; 1903, 299, 302–303; 1919, 43, 44–45) czas teraźniejszy, czas przyszły (tworzony od czasowników dokonanych syntetycznie, jak w typie *zrobi-më*; od czasowników niedokonanych – analityczne formy z *bęc* i formą dawnego imiesłowa na *-lb* lub bezokolicznikiem, jak w typie *będziesz/mdziesz robił/robic*), czas przeszły (tworzony z formą *bęc* i 3 os. czasu przeszłego typu (*jô*) *jem bël*; typu *jô bël*; formę analityczną z *miec/bęc* i imiesłowem przymiotnikowym biernym typu *móm zrobioné, je jachóny*) i używany sporadycznie lub w celach stylizacyjnych czas zaprzyszły (tworzony z formy *bęc* w czasie przeszłym i imiesłowie przymiotnikowego biernego jak w typie *miól zrobioné, bël jachóny*)³. Porównanie kaszubskiego i polskiego syste-

¹ Artykuł ten w sposób obszerny dyskutuje kwestię powstania „nowego czasu przeszłego” w polszczyźnie, wyzyskując teorie gramatyzacyjne i bogatą literaturę rozwoju niemieckiego czasu Perfekt. Niemożliwe jednak jest w tym miejscu, głównie ze względu na tematykę, przedyskutowanie wszystkich wątpliwości dotyczących doboru materiału i sposobu jego analizy w tej publikacji; niektóre aspekty – z pewnością warte rozwinięcia – ledwie zasygnalizowano.

² Wszystkie przykłady wyekscerpowane z miesięcznika „Pomerania” i analizowane w tym artykule opatrzone są skrótem POM, po czym następuje oznaczenie miesiąca (np. VI) i – oddzielony myślnikiem – numer strony. Poszczególne archiwalne numery „Pomeranii” dostępne są online: <http://www.miesiecznikpomerania.pl/archiwum/pomerania-2012> (04. 2014) oraz <http://www.miesiecznikpomerania.pl/archiwum/pomerania-2013> (04.2014). Występujące w tym artykule przykłady są ponumerowane, ich numeracja jest ciągła.

³ Warto zaznaczyć, że zakres użycia poszczególnych form temporalnych w kaszubszczyźnie literackiej jest przedmiotem wielu badań. Analizowane tu formy z *miec/bęc* notowane są już u Ceynowy (por. Treder 2005, 90), Hilferdinga (tamże; por. też cytaty w Bartelik 2011a, 190), w *Remusie* Majkowskiego (Breza, Treder 1981, 177), u Labudy i tzw. „zrzeseńców” (Treder 2005, 246). Interesujące jest również występowanie form z *miec/bęc* w odpowiedziach z terenów kaszubskich na tzw. zdania Wenkera (Popowska-Taborska, Feleszko 2009).

mu temporalnego (por. Engel et al. 1999, 592, 597, 637, 640, 645; Bartnicka et al. 2004, 419–438) wskazuje na istotne rozbieżności:

a) istnienie w kaszubszczyźnie analitycznej formy czasu przeszłego z *bęc* i 3 os. czasu przeszłego typu (*jô*) *jem robił* powstałej z prasłowiańskiego *jesmь robilь*, podczas gdy w polszczyźnie forma ta uległa przekształceniu do staropolskiego (*ja*) *jeśm robił*, następnie do syntetycznego (*ja*) *robilem* (por. Rospond 2005, 178–179; Klemensiewicz, Lehr-Splawiński, Urbańczyk 1981, 371–373);

b) autonomicznie kaszubski rozwój syntetycznej formy *jô robił, jô bël*, która, powstając w wyniku tendencji do syntezy z formy (*jô*) *jem robił/bël*, zachowuje formę imiesłowu *-l*, nie wykazując jednocześnie przyłączenia pozostałości dawnego słowa posiłkowego jako końcówki osobowej, jak np. polskie *robilem, robileś, byłem, byłeś* (por. Klemensiewicz, Lehr-Splawiński, Urbańczyk 1981, 371–373, gdzie ilustracja poszczególnych etapów);

c) istnienie w języku kaszubskim peryfrastycznych form czasu przeszłego z *miec/bęc* i imiesłowami notowanych w kaszubskim piśmiennictwie od Ceynowy i Hilferdinga (por. Hilferding 1862, 107), podczas gdy w polskim poświadczono są wyłącznie formy z *miec* notowane od czasów staropolskich (por. Mendoza 2014 i przykłady z *Biblii królowej Zofii* oraz *Rozmyślań przemyskich*).

Podjęte powyżej skrótowe porównanie systemu kaszubskiego i polskiego wraz z postulowanymi (i równie często krytykowanymi) w literaturze tezami rozwoju nowej formy temporalnej z *miec* w systemie polskim (Pisarkowa 1964; Weydt, Kaźmierczak 1999; Łaziński 2001; Kątny 2011) rodzi następujące pytania:

a) czy formy z *miec/bęc* i imiesłowami są w języku kaszubskim wynikiem rozwoju systemu słowiańskiego czy kontaktów językowych kaszubsko-niemieckich?

b) dlaczego – zakładając rozwój anologiczny do polskiej formy z *miec* (*miec* – konstrukcja predykatywnoposesywna → rezultatywne *miec* – passivum → rezultatywne *miec* – perfectum, por. Piskorz, Abraham, Leiss 2013, 295) – kaszubski wykazuje w zakresie połączeń z *miec* znaczące różnice strukturalne w porównaniu z polszczyzną (por. Giger 2009a, 273; 2009b, 116)?

c) skąd w kaszubskim poświadczono formy z *bęc* i imiesłowami?

Odpowiedzi na powyższe pytania nie można udzielić wyłącznie na podstawie logiki rozwoju słowiańskiego systemu temporalnego; nie dostarcza ich również – w zadowalającym stopniu – zakładana droga rozwoju konstrukcji z *miec* w języku polskim. Jedynym rozwiązaniem dla wszystkich przedstawionych problemów może być założenie działania adstratu niemieckiego w tworzeniu systemowych zależności w kaszubskim systemie temporalnym. Przyjmując temporalny substrat słowiański – widoczny aż nadto choćby w wymienionych formach czasu przeszłego – i mając na uwadze peryferyjne położenie kaszubszczyzny oraz działanie kontaktów językowych, można podjąć próbę zarysowania kierunków, tendencji i wyników procesów zmian kaszubskiego systemu temporalnego.

Analiza kaszubskich konstrukcji z *miec/bęc* i imiesłowami oraz polskich konstrukcji z *miec* przeprowadzona zostanie, jak wspomniano, według parametrów określonych w publikacji Piskorz, Abrahama i Leiss (2013, 281–282), które ująć można następująco:

a) restrykcje tworzenia;

b) przyporządkowanie kategoriale i temporalne znaczenie konstrukcji;

- c) kongruencja imiesłowu i dopełnienia oraz realizacja dopełnienia;
- e) syntaktyczne i semantyczne właściwości podmiotu;
- f) redukcja semantyki czasownika posiłkowego;
- g) ustalenie szyku wyrazów;
- h) paradygmatyzacja.

Restrykcje tworzenia (najogólniej: zdolność tworzenia form z czasownikami dokonanymi i niedokonanymi) w konstrukcjach polskich ograniczają możliwość ich kompozycji do czasowników dokonanych, przechodnich (por. zdanie 1, 68%); dokonanych nieprzechodnich (9%, zdanie 2), niedokonanych, przechodnich (zdanie 3, 23%) pomijając m.in. zupełnie czasowniki niedokonane nieprzechodnie (Piskorz, Abraham, Leiss 2013, 282–283):

1. Masz przetłumaczony ten tekst?
2. Mamy spalony dom.
3. Zawsze mamy tam zapewniane zakwaterowanie.

W języku kaszubskim stwierdzić można – oprócz analogicznej do języka polskiego dominacji czasowników dokonanych przechodnich (jak w przykładzie 4) – praktycznie całkowite zniesienie jakichkolwiek restrykcji (por. Lorentz 1903, 302; 1919, 45, gdzie poświadczono występowanie w kaszubszczyźnie *bęc* z nieprzechodnimi czasownikami ruchu, *miec* z czasownikami przechodnimi i zwrotnymi) otwierające możliwości tworzenia form z *miec/bęc* i imiesłowami czasowników niedokonanych przechodnich (zdanie 5), niedokonanych nieprzechodnich (6), modalnych (7), zwrotnych (8) i pozostałych form niewystępujących w polszczyźnie (9–11)⁴:

4. Za dzecka, czej jô wiedzôł, że jedzemë ze starszima na Kaszëbë, tej ju dzëń chùdzy jô **miôł spakówóné** moje zôbawczy a òb noc ni mógł spac, tak ni mógł zem so dozdac na no Sëlëczëno (POM VI-VII 2013–67)⁵.

5. Me **mielë pisóné** do Warszawë, ale më nick nie dostelë⁶ (POM V 2013–13).

6. Mëma **bëla** róż z paczëtã **jachónô**, ale chto wié, czë òn gò dostôł (POM I 2013–32).

7. Na skùtk solidarnoscowego dzejaniô bracyńë Służba Bezpiekù **miała** jã **zmùszóné** do zmianë zajimniãca (POM IV 2012–35).

8. Tak że jô **móm sã zaangażowóné** w robôtã nad Firefoksã dopiërze w 2009 rokù, przë leżnoscë mójich badërowaniów na temã lokalizacji ôpen-zdrojowëch programów (POM XI 2012–11).

9. **Móm czëtë**, że czej nowi probòszcz chcôł zrobić pòrządk ze starim ôrganistã, to z nim biskùp zrobił pòrządk – lëdze stanãłë za ôrganistã (POM XII 2012–67).

⁴ Por. Bartelik 2011a, 190–193, gdzie na materiale *Kaszëbsczego słowôrza normatiwnego* zbadane zostały podobne konstrukcje; por. też przykłady w Kątny 2011 na podstawie Popowska-Taborska, Feleszko 2009.

⁵ Formy analizowanych tu konstrukcji wytluszczono dla lepszej czytelności. Wszystkie tłumaczenia niemieckich odpowiedników pochodzą od autora.

⁶ W tym przykładzie występuje forma plusquamperfectum (por. niżej niemiecki odpowiednik Plusquamperfekt), co jednak nie wpływa na możliwość połączenia czasownika *bęc* w formie terażniejszej z imiesłowem (por. Bartelik 2011a, 190–193).

10. Ju wiący jak rok pizã felietone pòzwóné „ze szkócczych pèrdégónów”, a jesz jem nie wëwidnił, dlócze prawie taczé miono **móm** jima **dóné** (POM II 2012–43).

11. Pò wëstãpie wëlóz jem na kòscelnã kòzalnica ò òbiecòł lédzóm, że skòrno **móm** jima **òbiecóné**, że Galliano mdze grac w Sëléczenie, tej tak bãdze (POM VII–VIII 2013–68).

Predyspozycja czasowników dokonanych przechodnich do tworzenia peryfrastycznych form z *mieć* w polszczyźnie podkreślana jest od początku badań tejsze konstrukcji („znaczenie wytwórcze” zob. Nitsch 1913; rozwinięcie zob. Piskorz, Abraham, Leiss 2013, 282–283, 286–287). Kaszubski system dopuszcza jednak, inaczej niż polski, możliwość tworzenia form z *mieć* i imiesłowami czasowników dokonanych (przechodnich i nieprzechodnich), niedokonanych (przechodnich), modalnych i wielu innych (por. dalsze przykłady z imiesłowami *zabëté* ‘zapomnieć’ POM IV 2012–10, *dostóné* ‘dostać’ POM XI 2012–12, *trafioné* ‘trafić’ POM V 2012–27, *pité* ‘pić’ POM V 2012–40, *widzoné* ‘widzieć’ POM V 2012–41, *nalazlé* ‘znaleźć’ POM III 2012–26, *naszlé* ‘nadejść’ POM I 2013–43; wszystkie z *mieć*).

Część tych form można odnaleźć w dawnej polszczyźnie (por. Mendoza 2014), co świadczyć może o zachowaniu w kaszubszczyźnie możliwości tworzenia peryfrastycznych form z *mieć* i imiesłowami od czasowników w wariantach, których – choć obecne w dawnej polszczyźnie – zaniechane zostało w toku późniejszego rozwoju tych konstrukcji. Rozpatrując właściwość łączenia *mieć* z imiesłowami czasowników niedokonanych w szerszym kontekście, zauważyć należy blokowanie tworzenia podobnych form w językach łużyckich (por. Giger 2009b, 115–116) i w języku czeskim (choć omawiane konstrukcje występowały w staroczeskim, Giger 2003, 416–422). Stwierdzony w kaszubszczyźnie stan porównać można z konstrukcjami macedońskimi (por. Giger 2009a, 273; Graves 2000, 489), co jednak bywa traktowane jako jeden z głównych argumentów przeciw tezie o wpływach kontaktów językowych na tworzenie analizowanych tu form (Piskorz, Abraham, Leiss 2013, 300–301). Niemniej, warianty niepoświadczone w dawnej polszczyźnie, a udokumentowane w kaszubszczyźnie (jak w przykładach 7–11), traktować można jako wyniki autonomicznego rozwoju języka kaszubskiego, co implikuje możliwość przyjęcia wpływu niemieckiego, por.:

7'. Auf Grund ihrer Tätigkeit in Solidarność der Sicherheitsdienst **hat** sie **gezwungen**, andere Arbeit aufzunehmen.

9'. Ich **habe gehört**, dass der Pfarrer Ordnung mit dem alten Organisten machen wollte, aber dann hat der Bischof mit dem Pfarrer Ordnung gemacht, weil die Leute sich für den Organisten eingesetzt haben.

11'. Nach dem Auftritt bin ich auf die Kanzel gegangen und versprach den Leuten, dass – wie ich **versprochen habe** – Galliano in Sulęczyno spielen wird.

Potwierdzać to mogą też kaszubskie formy z *bęc* i imiesłowami czasowników niedokonanych nieprzechodnich (czasowniki ruchu) odpowiadające konstrukcjom niemieckiego czasu Perfekt⁷, por.:

6'. Die Mutter **war** einmal mit einem Paket [zu ihm, P.B.] **gefahren**, aber wer weiß, ob er es bekommen hat.

⁷ Dalsze przykłady z *bęc* por. Bartelik 2011a, 192 oraz macedońskie *sum vratan* (por. kasz. *òn je przëjachóny*, pol. *przyjechałem*) i *bidena si vo Avstralija* (por. kasz. 17–20) w Giger 2009a, 270, które opisane są jako „charakterisierendes Perfekt” („charakteryzujące perfectum”, P.B.).

Wnioski płynące z analizy powyższych przykładów mogą umocnić postawioną wcześniej tezę o wpływach niemieckich w zakresie kaszubskich konstrukcji *miec/bęc* z imiesłowami, gdyż tylko w ten sposób można wytłumaczyć systemową możliwość tworzenia form analitycznych w wariantach nieznanymi polszczyźnie. Podczas gdy w zakresie tworzenia form z *miec* i imiesłowami od czasowników dokonanych (przechodnich i nieprzechodnich) i czasowników niedokonanych (przechodnich) można by zakładać wspólny polsko-kaszubski rozwój (szerzej słowiański), to kaszubskie formy z *miec* i imiesłowami od czasowników zwrotnych i typu *nalazłé, czëtë* oraz połączenia *bęc* z czasownikami niedokonanymi nieprzechodnimi mogą być wynikiem oddziaływań form niemieckiego czasu Perfekt. Podkreślić należy w tym kontekście współczesne kaszubskie konstrukcje typu:

12. Ë rzekã jedno: pò tim, jak **móm bëté** w Niemcach, Belgie czë Francje, nigdë bëm nie przëszedł na to, że na tim „bëlnym a wësok rozwiniãtim Zòpòdze” mòże bęc tak pùsti kròj (POM II 2012–43).

13. Tam, gdzie **miala bëté** – we Wiedniu, w Sinaja (w Rumùni) czë w jinszych mòlach – widno z kaszëbizną „w se i na se” (POM X 2013–11).

Połączenie *miec* z imiesłowem od *bęc* (w polskim znaczeniu: ‘byłem, przebywałem’) nie może być wynikiem „kopiowania” konstrukcji niemieckich, gdzie imiesłów Partizip II *gewesen* (od *sein* ‘bęc’, ‘być’) łączy się z czasownikiem posiłkowym *sein* (jak *ich bin gewesen* ‘byłem’). W starszych źródłach odnaleźć jednak można (Lorentz 1927, 1057; 1919, 45; we współczesnej pisowni):

14. Jò jem ju trzë razë w Berlinie bëté.

15. Òni są bëté.

Widoczne jest więc, że pierwotnie formy obecnie używane z *miec* występowały z czasownikiem *bęc*, co przemawia za wpływami niemieckimi. Dalszy autonomiczny rozwój kaszubski i jego mechanizm jest jednak niejasny.

Drugim parametrem dyskutowanym w kontekście polskich konstrukcji z *miec* jest zdyferencjowanie jej typów zgodnie z charakterem informacji przez nią kodowanych, zwłaszcza tych dotyczących zależności temporalnych. Piskorz, Abraham i Leiss (2013, 283–284) wyróżniają trzy typy konstrukcji polskich, którym przyporządkować można bez trudu odpowiednie konstrukcje kaszubskie:

a) *miec* – rezultatywne perfectum (z imiesłowami czasowników dokonanych i niedokonanych, przechodnich), jak w polskim zdaniu 16 i kaszubskich przykładach 17 i 18:

16. Mam zdane wszystkie egzaminy.

17. Kòniarze – jak gòdają ò se – **mają** ju **zaczãté** swój sezón (POM VI 2013–43).

18. Zëma **mò** gwës nëch òd drogów zòs niespòdzajno **naszłé** (POM I 2013–43).

Charakterystyczne dla tej grupy jest m.in.:

- tożsamość podmiotu zdania z agensem czynności/procesu wyrażanych zdaniem,
- podkreślenie zakończonej czynności/procesu,
- możliwość opuszczenia dopełnienia, jak i redukcja restrykcji tworzenia (por. wyżej);

b) *mieć* – rezultatywne passivum (z imiesłowami od czasowników niedokonanych przechodnich), jak w polskim zdaniu 19 i kaszubskim 20:

19. Od lat mam obiecywaną podwyżkę.

20. Më **mielë** tak **wpòjoné**, że lepi je sobie w leb strzëlając, jak Niemca zabic, bò za kòżdą niemiecką głowã szło dzesãc naszich (POM IX 2012–13).

grupa tych konstrukcji opisywana jest za pomocą następujących cech:

- znaczenia stanu wynikającego z czynności/procesu wcześniejszego (przeszłego),
- częstej tożsamości podmiotu zdania i odbiorcy wyrażonej w zdaniu czynności,
- tworzenia od czasowników trójwartościowych i innych (por. tamże);

c) *mieć* w konstrukcji posesywno-atrybutywnej (z imiesłowami od czasowników dokonanych przechodnich i nieprzechodnich), jak w polskim (21) i kaszubskim (22):

21. Mam popsuty samochód.

22. Më tak zdrzałë na nã sklënianã, fëjn òbùtã bialkã, jakò sztczëk pò sztczëkù pòkòzywała, że naji szczescë zanòlégò blòs òd te, czë **mómë** na glanc **wëczëszczonã** pòdłogã, wszëtczë nòrtë bez szpùru pichù i za rëgã ùstawioné szklònczi w pańszci jizbie (POM IV 2013–66).

Ta grupa konstrukcji charakteryzuje się widocznym odniesieniem do terażniejszości, relacją podmiot zdania = posesor i występowaniem imiesłowu w funkcji atrybutywnej.

Jednym z ważniejszych i równocześnie uniwersalnych kryteriów gramatyzacji form perfectum jest przeniesienie ich temporalnego znaczenia z określenia terażniejszości na określenie przeszłości⁸ (por. Kuroda 1999). Piskorz, Abraham i Leiss (2013, 285) wyróżniają:

a) *mieć* + imiesłów jako rezultatywne perfectum:

23. Przyjdź zaraz! Mam zaparzonã kawę i upieczone ciasto.

b) *mieć* + imiesłów w znaczeniu progresywnym, terażniejszym:

24. Od roku mamy remontowany dom.

c) *mieć* + imiesłów w wypowiedziach typu:

25. W wyborach może wziãć udział każdy, kto ma ukończone 18 lat.

Powyższym grupom można przyporządkować odpowiednie konstrukcje kaszubskie, gdzie występuje:

a) rezultatywne perfectum:

26. Na wszelejaczci przëtròfk **móm przërëchtowóné** fòrmùlarze mszë swiãti pò szpańskù. Jak bãdze takò pòtrzëba, òdpròwiã – gòdò z ùsmiëchã (POM VII 2012–28).

b) konstrukcje ze znaczeniem progresywnym, terażniejszym:

27. Cezì mie równak to, że Kaszëbi, westrzòd chtërnëch jò sã òbròcóm, **mają** mie **zaakceptowóné** (POM V 2013–9).

⁸ Jest to jedno z podstawowych kryteriów odróżniania form rezultatywnych określających terażniejszy wynik jakiegokolwiek implikowanej w zdaniu czynności przeszłej od form perfectum, które podkreślają nie rezultat, ale czynność samą w sobie (por. Łaziński 2001, 1–2)

Warto zauważyć, że w przykładach polskich wykluczone raczej jest występowanie jakichkolwiek przysłówków czasowych typu *wczoraj*, co wiąże się z rozróżnieniem kategorii rezultatywu i perfectum (por. Giger 2009a, 269). W kaszubszczyźnie odnotować można przykłady, w których takowe określenia występują (por. Bartelik 2011a, 193). Polska konstrukcja *mieć* z imiesłowami klasyfikowana jest jako rezultatywna forma posesywna (Łaziński 2001; Nomachi 2006), jako forma bliższa konstrukcjom strony biernej (m.in. Kątny 2011), konstrukcja składniowa (Pisarkowa 1964), czy w końcu jako perfectum *in statu nascendi* (Piskorz 2011; Piskorz, Abraham, Leiss 2013; Weydt, Kaźmierczak 1999). Kaszubskie konstrukcje z *mieć/bęc* – ze względu na przytoczone tu fakty – zakwalifikować można wstępnie jako:

a) w zakresie *mieć* + imiesłów jako perfectum (relacja agens = podmiot, wyraźne odwołanie do czynności w przeszłości, też poprzez możliwość występowania przysłówków czasowych, por. Lorentz 1919, 44 „Bezeichnung der eben vollendeten Handlung”) lub jako formy passivum (tworzone od określonych czasowników, relacja podmiot \neq agens, możliwość transformacji na *ostac*-passivum);

b) w zakresie *bęc* + imiesłów jako perfectum (tworzone od czasowników ruchu, podkreślenie przeszłej czynności z aktualnymi w teraźniejszości skutkami, por. Breza, Treder 1981, 134).

Kongruencja (związek zgody pomiędzy imiesłowem i dopełnieniem) i jej redukcja w konstrukcjach gramatycznych z *mieć* i imiesłowem postrzegana jest jako jeden z ważniejszych punktów dyskusji o „nowym czasie przeszłym” i w uniwersalistycznych badaniach konstrukcji słowiańskich (por. Giger 2009a; Łaziński 2001). Korpusowe badania Piskorz, Abrahama i Leiss (2013, 289–290) wykazały, że około 24% analizowanych przykładów wykazuje częściową redukcję kongruencji, wynikającą z różnych przesłanek⁹. Badania konstrukcji kaszubskich dowodzą istnienia wypowiedzeń ilustrujących związek zgody przydawkowo użytych imiesłówów i dopełnień, por.:

28. Karczma w Lëpincach mia **òtemklé** dwiérze (POM IV 2012–46).

29. Tec më mómé **zrobioną** rezerwacją! (POM I 2013–67).

30. Do tegò czasu part mò **wëdónëch** pòrånòsce ksążków na rozmajité témë (POM XI 2013–28).

Redukcja kongruencji pomiędzy imiesłowem i dopełnieniem (lub podmiotem) przyjmowana jest jako dowód utraty atrybutywnych właściwości imiesłówów, które następnie w połączeniu z czasownikiem posiłkowym tworzyć mogą jednostkę syntaktyczną (por. Piskorz, Abraham, Leiss 2013, 289). Szczególnie widoczne jest to w kaszubskich przykładach, w których imiesłowowy występują na końcu zdania lub po dopełnieniu, por.:

31. Jak jò ślédny róż do Ce pisała, tej nowò pùpa bëła dlô mie nòbëlńëszim darënkã na Gòdë. Të mie **jã** wiedno pòd dankã **miòł wcëśniãtë** i mie nick wiãcy do szczescò nie felowało (POM XII 2013–54).

⁹ Przede wszystkim z opuszczaniem dopełnienia i występowaniem eliptycznego *to*. Pogląd ten wnikliwie dyskutuje Łaziński 2001, 10–12.

Podobna tendencja zauważalna jest w transformacjach typu:

29'. Tec mẽ **mómě** rezerwacjã **zrobiony**.

31'. Do tegò czasu part **mô** pôrãnosce ksążków na rozmajité témě **wédóné**.

W przykładach z inną niż czysto przydawkowa pozycją imiesłowu można wyróżnić w kaszubszczyźnie w zasadzie jednolity system końcówek imiesłowów (por. Breza, Treder 1981, 135), który obejmuje: *-é* (jak w *zdóné* POM I 2013–17, *zapisóné* POM II 2013–25, *przërëchtowóné* POM IV 2013–40), *-y* (*przëjachóny* POM III 2013–30, *wëdzelonoy* POM IV 2013–41), *-i* (*podpiãti* POM V 2012–39) oraz *-ô* (w połączeniach *bëc* i podmiotów rodzaju żeńskiego, jak w *jidzonô*, *jachónô*, por. Lorentz 1903, 302).

Ukazane wyżej zachowanie kongruencji w języku polskim i jej domniemana redukcja w kaszubskim rodzą następujące pytania:

a) czy redukcja związku zgody pomiędzy dopełnieniem (podmiotem) a imiesłowem w kaszubszczyźnie jest dowodem na wyższy stopień gramatyzacji tych konstrukcji?

b) czy zanik kongruencji może być wyznacznikiem gramatyzacji?

Wychodząc od drugiego, bardziej ogólnego, pytania stwierdzić można, że rola kongruencji w procesie tworzenia się nowych form werbalnych często stawiana jest pod znakiem zapytania (por. Lorentz 1903, 302), zwłaszcza w porównaniu ze zgramatyzowanymi formami strony biernej (gdzie związek zgody jest zachowany) czy z formami czasu przeszłego¹⁰. Pierwszy fakt nie może być odnoszony do języka kaszubskiego, gdzie w formach strony biernej kongruencja jest również zredukowana:

32. Zawdãcziwómě ji chòcle rëzã do Wilna, òb czas chtërny kaszëbszczé tłumaczenié Pana Tadéusza **òstało zawiozłé** do Mùzeùm m. Adama Mickewicza (POM I 2013–9).

Wymienione wyżej przykłady kaszubskie pozwalają stwierdzić bardziej zaawansowaną redukcję kongruencji w konstrukcjach *miec/bëc*, niż ma to miejsce w języku polskim. Redukcja lub zanik kongruencji w polskim łączony jest też z opuszczaniem dopełnienia (por. Piskorz, Abraham, Leiss 2013, 290). Wymienić jednak trzeba też inne przykłady zaniku kongruencji (w polszczyźnie por. Łaziński 2001, 10–12), gdzie dopełnienie wyrażone jest zdaniem podrzędnym (przykład 33) lub też całe zdanie traktowane być może jako frazeologizm (przykład 34):

33. Nie wiem, jak na to przëszło, ale chtos **mô** nama **wgódóné**, że pòdzëranié lëdzczegò nieszczescò, glëpòtë czë smiésznotë je bëlnym szpòrtã. (POM IV 2013–40).

34. A lëdze wkòł na niego trãbiã. Widzec òn **mô** na to **namklé**¹¹ (POM I 2013–44).

Syntaktyczne i semantyczne cechy podmiotu występującego w zdaniach z polskim *miec* i kaszubskim *miec/bëc* charakteryzowane mogą być z jednej strony jako zależność syntaktycznych i logicznych wielkości zdania (podmiot jako agens, beneficjent, posesor), z drugiej zaś jako właściwości podmiotu według kryterium żywotny lub nieżywotny. W języku polskim podmiot interpretowany jest w 44% przykładów jako

¹⁰ Według Piskorz, Abrahama i Leiss (2013, 291) formy typu *robil/robila/robili* z kongruencją liczby i rodzaju zaprzeczają mają tezie o dominującej roli związku zgody w procesie gramatyzacji.

¹¹ Por. frazy z *namklé* w *Kaszëbsczim Słowòrzu Normatiwnym* pod hasłami *beztròskò* (*mò na wszëtko namklé*), *lëtkòwazëc*. O frazeologizmach z *miec* w języku polskim por. Łaziński 2001, 14.

agens, w 32% jako agens lub beneficjent, w 14% jednoznacznie jako beneficjent, zaś w 9% jako posesor (por. Piskorz, Abraham, Leiss 2013, 287–288). Podobne zależności zaobserwować można w przykładach kaszubskich, gdzie:

a) podmiot występuje jako agens:

35. Mě ze Zbiskã ju dôwno bëlë fertich, **tatk** tész ju autól **miól wëstawioné**, a dzëwczãta jesz sã szpëglowałë (POM I 2013–69).

36. **Jô** to **móm** jegò dzecóm pôrà razy **pòwiôdné**, a òne le sã smiejã, że tatkòwi mùszało sã baro przikrzëc, bò bôjków w zdrzëlniku ni mógł òbzerac (POM II 2013–57).

37. Ô tëch wszëtcich przëpòdkach **miól gòdné Jón Kòzłowsczi** (POM VI-VII 2013–83).

b) podmiot występuje jako beneficjent czynności wyrażonej w zdaniu (por. wyżej zdania 28, 29) oraz:

38. Gòdka tu ò wòjskòwim niesmiertelniku, nalazłim w mòrszczim piòsku. Je to aluminiowò blaszka, na chtërny kòzdi wòjskòwi **mò zapisóné** m.jin. swòje miono ë nòzwëskò czë stopiën (POM II 2013–25).

39. Tej jò zmerkòł, że jò **miól dostóné** niżi pleców tak dosc tëli (POM III 2013–31).

c) podmiot występuje jako posesor (por. zdanie 22).

Podsumowując powyższe, zauważyć należy, że w zbadanym materiale kaszubskim rzadko występuje – szeroko obecna w polskim – wieloznaczność podmiotu jako agensa lub beneficjenta (według Piskorz, Abrahama i Leiss (2013, 289) w blisko 33% polskich przykładów), por.:

40. Mam ugotowany obiad.

41. **Móm** w szuflòdze **schòwóné** pôrà wizytówków a kòferencjowëch plaketków z rozmajitima drzëdzónowima wariacjama, chòcbë: Dżerzdzon, Djezdzon (POM VII 2012–33).

Większość konstrukcji, które mogą być „podejrzewane” o taką wieloznaczność, interpretowana jest w kaszubskim w miarę jednoznacznie jako czynność, gdzie podmiot = agens. Doskonale wpisuje się to w tezę, że takie konstrukcje predestynowane są do tworzenia form perfectum (por. Piskorz, Abraham, Leiss 2013, 288; Łaziński 2001, 12).

Obok kaszubskich konstrukcji z podmiotem żywotnym (por. większość zdań powyżej) dość często występują również zdania z podmiotami nieżywotnymi:

42. Na rówiznie **sniég miól zrobioné** smiotë, mëtrowé, dwamëtrowé górë (POM VII 2012–61).

43. Ùgadalësma zaczãc òd **Kaszëbszczégò Òka**, co w niebò **mò wëstrzëloné** niedalek Gniewina (POM X 2012–31).

44. Na dzëń dzysëszci **spólka** Media Kaszëbë **mò pòdpisóné** licencyjnã ùmòwã z Polcast TV (POM III 2102–13).

45. **Zëma mò** gwës nëch òd drogów zòs niespòdzajno **naszlé** (POM i 2013–43).

Podczas gdy podmioty typu *spólka* możliwe są też w polskich konstrukcjach z *mieć*, to podmioty typowo nieżywotne (jak *zima*, *śnieg*) są raczej wykluczone. Stan w kaszubszczyźnie porównać można w szerszym kontekście ze wspomnianymi już tu konstrukcjami macedońskimi (por. Giger 2009a, 273).

Redukcja semantyki czasownika *mieć* (tu też kaszubskiego *mieć/bëc*) i jego gramatyzacja do roli czasownika posiłkowego dyskutowana jest już od publikacji Nitscha

(1913, 102). Polskie *mieć* występuje w wielu konstrukcjach¹² (Kątny 2011, 182; Lempp 1986), podobne funkcje przypisać można kaszubskim połączeniom:

a) *mieć* (we wszystkich formach czasowych) + bezokolicznik (por. Lempp 1986, 61–81):

46. Tragediô kùńca swiata przeziwô brifka, czej **mô jic** z białką do kromù (POM XII 2012–68).

b) *mieć* + fraza nominalna (w bierniku) + *do* + fraza nominalna w dopełniaczu (por. Lempp 1986, 86–105):

47. Zarô na zôczatk jô bël bùszny, że chwôli sã Kaszëbów z Nordë, ale pòmalinkù, bò terô jô wiëm, że nié wszëtkò je taczé farwné i **mómë** tu téż **dosc tëli do robôtë** (POM III 2013–8).

c) *mieć* + zaimek pytający + bezokolicznik (Lempp 1986, 107–117):

48. Pò prôwdze **mómë za co dzâkôwac** i chòc wiedno chcałobë sã wiący (bez tegò ni ma rozwoju), to wòrt tej-sej ôbezdrzec sã za se i sprôwdzëc, co ju za nama (POM IV 2013–6).

Gramatyzację polskiego *mieć* i jego użycie w funkcji czasownika posiłkowego w polskim ma potwierdzać – według Piskorz, Abraham, Leiss 2013, 293 – m.in.: pozycja kontaktowa *mieć* i imiesłowów, utrata właściwości morfosyntaktycznych *mieć*, utrata właściwości semantycznych i funkcjonowanie z imiesłowem jako jednostki syntaktycznej. Wszystkie powyższe kryteria zastosować można też do kaszubskich konstrukcji z *mieć* i *bëc*, gdzie:

– *mieć/bëc* z imiesłowami nie tylko w pozycji kontaktowej, ale też w szyku: *mieć* + dopełnienie + imiesłów (por. poniżej); ponadto w konstrukcjach z *bëc* dominuje szyk: podmiot + *bëc* + imiesłów (por. Bartelik 2011a, 191–192), – *mieć* używane bez dopełnienia w bierniku, jak w (23),

– *mieć* w połączeniu z agentywnym podmiotem (por. wyżej),

– *mieć* + imiesłów jako jednostka syntaktyczna zdolna do wprowadzania zdania podrzędnego, np.:

49. **Miôl jem czëté, że** dzes na Kaszëbach nie chcą dëbeltowëch pòzwów miejscowòsców, bò „za czym”... a nôlepi te, co są, zastãpic taczima, co ni mają pòlszczich znaków, bò... zagreńczny kôntraheńcë mają kłòpòt z pisanim adresu... (POM V 2013–10).

Ustalenie szyku wyrazów w zdaniach z konstrukcjami *mieć* + imiesłów lub kaszubskie *mieć/bëc* z imiesłowami może być postrzegane jako jedno z ważniejszych kryteriów determinujących w dość znaczący sposób inne parametry. Badania korpusu polskiego wykazały (Piskorz, Abraham, Leiss 2013, 292), że możliwe są właściwie wszystkie warianty umiejscowienia czasownika *mieć*, imiesłowu i innych części zdania. Dominują jednak dwa typy:

a) *mieć* + imiesłów + dopełnienie (39%);

b) dopełnienie + *mieć* + imiesłów (29%).

Podobne tendencje zauważyć można w kaszubskim (por. Breza, Treder 1981, 177).

¹² Oprócz standardowego użycia w znaczeniu ‘posiadać, odznaczać się jakąś cechą’, szerzej por. Łaziński 2001, 8–9; Lempp 1986, 1–18.

Grupa a):

50. Wasnô Iza **mia** ju **òbezdrzóné mieszkanié** i nie ùkriwa zadowòleniô z faktu, że mómé bezpieczny dak nad głowã (POM I 2013–16).

Grupa b):

51. Tej më drédzégò dnia **bùlwë mielë wëbróné** (POM III 2013–30).

52. Ruscë **nas** ju **mielë** z rëdzi **wëñkóny** (POM III 2013–31).

53. Jô **to miôł** ju rëchli **zrobioné**, ale to mùszało tam swòje odleżec (POM III 2013–46).

54. Jô **swój** na pszãtrze **móm** ju **schówóné** (POM III 2013–68).

Zauważyć jednak należy, że pozycja kontaktowa *mieć* i imiesłowu (jak w przykładach 42 i 44) i jej postulowana rola w budowie zintegrowanego orzeczenia (por. Piskorz, Abraham, Leiss 2013, 292) może nie odgrywać takiej roli jak pozycja imiesłowu przed lub po dopełnieniu. Pozycja przed dopełnieniem wywołuje atrybutywną interpretację imiesłowu (Łaziński 2001, 13), co związane jest też nierozzerwalnie ze zjawiskiem kongruencji.

Kaszubszczyzna – oprócz wcześniej wymienionych typów – wykazuje też typ *mieć* + dopełnienie + imiesłów (w polskim 18%), jak w:

55. **Môsz** të ale **nowòtwór wëmészloné!** (POM I 2013–68).

56. To mùszało bëc tak kòł 130 kilométrów na gòdzënë, a òna **miała gãbã** wnet w autòwo spëdzël **wcëśniãtë** i so slëpia malowãła (POM I 2013–44).

Język kaszubski charakteryzuje raczej swobodny szyk wyrazów (Breza, Treder 1981, 174–175), choć dominuje tendencja do umieszczania czasowników posiłkowych przed imiesłowem (Breza, Treder 1981, 177). Czy zatem pozycja imiesłowu (szerzej części orzeczenia) w bezpośredniej bliskości czasownika posiłkowego lub też na końcu zdania traktowana może być jako wpływ niemiecki? Wysoce prawdopodobny jest on zwłaszcza w kaszubskim szyku z imiesłowem na końcu zdania.

Paradygmatyzacja konstrukcji z polskim *mieć* i kaszubskim *mieć/bëc* bywa uznawana za dość istotne kryterium gramatyzacji. Rozwój paradygmatu form tu analizowanych w języku polskim i kaszubskim pozwala stwierdzić daleko idące podobieństwa, jako że kaszubszczyzna prezentuje podobną budowę paradygmatu z *mieć* i *bëc* (por. Piskorz, Abraham, Leiss 2013, 293–294; Breza, Treder 1981, 134; Lorentz 1927, 1057, 1059–1060):

a) *mieć/bëc* plusquamperfectum:

57. **Miôł jem czëté**, że dzes na Kaszëbach nie chcą dëbeltowëch pòzwów miejscowòsców, bò „za czym”... a nôłepi te, co są, zastãpie taczima, co ni mają pòłsczych znaków, bò... zagreñczny kóntraheñcë mają kłòpòt z pisanim adresu... (POM V 2013–10),

58. W taczim samim cëlu **bël** òn **jachóny** do Kaira (w 1892 r.) i do Aleksandrie (w 1893 r.). (POM II 2012–39);

b) *mieć* futurum:

59. Tatk mëslòł, że òni mie **bãdã mielë zabité** (POM VI 2013–13);

c) *miec* w konstrukcjach trybu przypuszczającego:

60. Žebě nié stôrô Truda, mē bē trzeji **miele** sā **zabité** (POM VI-VII 2013–92).

Jedyną różnicą wartą podkreślenia przy analizie tego parametru jest istnienie w języku kaszubskim bezokolicznika perfectum (por. Lorentz 1919, 45: *bęc jidzóné, miec jadle*) prawdopodobnie powstałego na wzór niemieckiego Infinitiv Perfekt (*gegangen sein, gegessen haben*). W późniejszych źródłach nie jest on jednak notowany.

Podsumowanie

Podjęte powyżej porównanie polskich konstrukcji z *mieć* i kaszubskich form z *miec/bęc* i imiesłowami wskazuje na dość istotne rozbieżności w zakresie ich diachronicznego rozwoju i synchronicznych funkcji w systemie werbalnym. W odniesieniu do poszczególnych analizowanych parametrów stwierdzić można:

a) w zakresie restrykcji tworzenia kaszubskich form z *miec/bęc* i imiesłowami czasowników modalnych, zwrotnych i czasowników ruchu nie można wykluczyć działania adstratu niemieckiego, choć – jak pokazano – dawna polszczyzna wykazywała podobne połączenia czasownika *mieć*, wpływy niemieckie w tym zakresie można więc zakładać dla połączeń z *bęc* i czasownikami ruchu oraz *miec* w wariantach niepoświadczonych w języku polskim;

b) w odniesieniu do znaczenia temporalnego zauważyć można w języku kaszubskim jasne odniesienie badanych tu konstrukcji do przeszłości (co jest związane m.in. z możliwością łączenia z przysłówkami czasowymi), interpretacja czynności uprzedniej odróżnia wyraźnie konstrukcje kaszubskie od polskich, co łączyć można z działaniem adstratu niemieckiego, w którym konstrukcje czasu Perfekt kodują takowe odniesienie;

c) w zakresie funkcjonowania i uwarunkowań związku zgody pomiędzy imiesłowami i dopełnieniami stwierdzić można paralele polsko-kaszubskie, szczególnie w przydawkowym użyciu imiesłowów, brak dyferencjacji końcówek imiesłowów w języku kaszubskim może być związany z wpływem niemieckim, dotyczyć on jednak może w większym stopniu naśladowania niemieckiego szyku zdania z imiesłowem na końcu wypowiedzi;

d) w zakresie cech podmiotów występujących w zdaniach z kaszubskim *miec/bęc* stwierdzić można redukcję wieloznaczności interpretacji podmiot//agens//beneficjent (lub inna wielkość logiczna) na korzyść dość jednolitej (w zakresie perfectum) relacji podmiot = agens, znaczące różnice pomiędzy polskimi a kaszubskimi konstrukcjami zauważyć też można w odniesieniu do występowania podmiotów nieżywothnych;

e) w stopniu redukcji semantyki polskiego czasownika *mieć* i kaszubskiego *miec* warunki gramatyzacji analizowane powyżej można uznać za spełnione, dodatkowo w języku kaszubskim występują również połączenia czasownika *bęc* z czasownikami ruchu, gdzie *bęc* wykazuje podobny stopień gramatyzacji, np. w konstrukcjach strony biernej;

f) w odniesieniu do szyku zdania zakładać można najsilniejszy wpływ kontaktów językowych, podkreślić należy ponadto wpływ ustalenia szyku wyrazów na zjawisko kongruencji imiesłowów i dopełnień.

Wszystkie sformułowane tu tezy dotyczące kaszubskich konstrukcji należy rozumieć jako wyniki wstępnych badań. Z pewnością dyskutowane tu formy zasługują jednak na dokładniejszy opis diachronicznych powiązań i synchronicznego funkcjonowania na podstawie obszerniejszego materiału językowego.

Literatura

- Bartelik P. (2011a), *Die kaschubischen sein (bęc-) und haben (miec)-Konstruktionen aus der Sicht des Sprachwandels und im Sprachkontrast*, [w:] *Geschichte und Typologie der Sprachsysteme*, wyd. M.L. Kotin, E. Kotorova, Heidelberg, s. 189–197.
- Bartelik P. (2011b), *Zum Archetyp deutsch-polnisch-kaschubischer Sprachkontakte in Bezug auf das kaschubische Lexikon in statu nascendi*, [w:] *Wort – Bedeutung, Sinn und Wirkung. Festschrift für Prof. Dr. habil. O. Prokopczuk zum 70. Geburtstag*, wyd. M. Smolińska, Słupsk, s. 21–30.
- Bartnicka E., Hansen B., Klemm W., Lehmann V., Satkiewicz H. (2004), *Grammatik des Polnischen*, München.
- Biskupski L. (1883), *Die Sprache der Brodnitzer Kaschuben im Kreise Karthaus (West-Preussen)*, Leipzig.
- Breza E., Treder J. (1981), *Gramatyka kaszubska. Zarys popularny*, Gdańsk.
- Engel U. 1999, *Deutsch-polnische kontrastive Grammatik*, Warszawa.
- Giger M. (2003), *Resultativkonstruktionen im modernen Tschechischen (unter Berücksichtigung der Sprachgeschichte und der übrigen slavischen Sprachen)*, Berno.
- Giger M. (2009a), *Der Resultativ in den slavischen Sprachen*, [w:] *Die slavischen Sprachen. Ein internationales Handbuch zu ihrer Struktur, ihrer Geschichte und ihrer Erforschung*, wyd. S. Kempgen, P. Kosta, T. Berger, K. Gutschmidt, Berlin, s. 269–274.
- Giger M. (2009b), *Aspekte des Sprachkontakts bei Genus verbi und Resultativ im Westslawischen*, [w:] *Von Zuständen, Dynamik und Veränderung bei Pygmäen und Giganten. Festschrift für Walter Breu zu seinem 60. Geburtstag*, wyd. L. Scholze, B. Wiemer, Bochum, s. 111–128.
- Gogolewski S. (1963), *Wpływy niemieckie na kaszubski system czasów przeszłych*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTPN”, nr 9, s. 69–75.
- Graves N. (2000), *Macedonian a language with three perfects?* [w:] *Tense and Aspect in the Languages of Europe*, red. Ö. Dahl, Berlin, s. 479–494.
- Hilferding A. (1862), *Остатки славян на южном берегу Балтийского моря*, Sankt-Petersburg [polskie wydanie: Hilferding A. (1989), *Resztki Słowian na południowym wybrzeżu Morza Bałtyckiego*, tłum. N. Perczyńska, oprac. J. Treder, Gdańsk].
- Hinze F. (1965), *Wörterbuch und Lautlehre der deutschen Lehnwörter im Kaschubischen (Pomoranischen)*, Berlin.
- Jocz L. (2011), *Wpływ fonetyczny i fonologiczny języka niemieckiego na łużycczyznę i kaszubszczyznę w kontekście słowiańskim. Wybrane aspekty na tle porównawczym*, „Acta Cassubiana”, XIII, s. 67–84.
- Jocz L. (2012), *Wpływ fonetyczny i fonologiczny języka niemieckiego na łużycczyznę i kaszubszczyznę w kontekście słowiańskim. Wybrane aspekty na tle porównawczym II*, „Acta Cassubiana”, XIV, s. 39–52.

- Kątny A. (2009), *Zu Resultativ und Modalverben in epistemischer Lesart aus kontrastiver Sicht*, [w:] *Modalität/Temporalität in typologischer und kontrastiver Sicht*, wyd. A. Kątny, A. Socka, Frankfurt am Main., s. 59–77.
- Kątny A. (2011), *Zum possessiven Resultativ in ausgewählten slawischen Sprachen*, [w:] *Geschichte und Typologie der Sprachsysteme*, wyd. M. L. Kotin, E. Kotorova, Heidelberg, s. 181–189.
- Klemensiewicz Z., Lehr-Splawiński T., Urbańczyk S. (1981), *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Warszawa.
- Kuroda S. (1999), *Die historische Entwicklung der Perfektkonstruktionen im Deutschen*, Hamburg.
- Lempp A. (1986), *Mieć „to have” in Modern Polish*, München.
- Lorentz F. (1903), *Slovinzische Grammatik*, St. Petersburg.
- Lorentz F. (1919), *Kaschubische Grammatik*, Gdańsk.
- Lorentz F. (1927), *Gramatyka pomorska*, z. 1–8, Poznań.
- Lötzsch R. (1967), *Das Tempussystem des Slovinzischen im Vergleich zu dem des Sorbischen und Deutschen*, „Lětopis”, A14, s. 23–46.
- Lötzsch R. (1968), *Někotre wusutki němskeho wliwa na werbalny system serbsčiny*, [w:] *Přinoški k serbskemu rěčespytej (Beiträge zur sorbischen Sprachwissenschaft)*, red. H. Faßke, R. Lötzsch, Budziszyn, s. 337–344.
- Laziński M. (2001), *Was für ein Perfekt gibt es im modernen Polnisch? Bemerkungen zum Artikel „Gibt es ein Perfekt im modernen Polnisch?“ von H. Weydt und A. Kaźmierczak*, „Linguistik online”, 8, 1/01, www.linguistik-online.com/1_01/Lazinski.html, (22.04.2010).
- Mendoza I. (2014), *Verhinderte Grammatikalisierung? Zur Diachronie von Resultativkonstruktionen mit mieć 'haben' im Polnischen*, www.academia.edu/5677127/Verhinderte_Grammatikalisierung_Zur_Diachronie_von_Resultativkonstruktionen_mit_mieć_haben_im_Polnischen, (15.09. 2014).
- Nitsch K. (1913), *Nowy czas przeszły złożony*, „Język Polski”, nr 1, s. 102–106.
- Nomachi M. (2006), *Polska konstrukcja rezultatywno-posesywna mam to zrobione a kaszubskie jō móm to zrobioné*, „Język Polski” nr 86, s. 173–183.
- Pisarkowa K. (1964), *Składniowa funkcja imiesłowów z czasownikiem mieć*, „Język Polski”, nr 44, s. 231–237.
- Piskorz J., Abraham W., Leiss E. (2013), *Doppelter Grammatikalisierungszyklus und funktionale Universalgrammatik. Am Beispiel des analytischen Perfekts und des Präteritums in der Sprachgeschichte im Polnischen*, „Die Welt der Slaven”, LVIII, 2013, s. 276–307.
- Popowska-Taborska H. (1980), *Kaszubszczyzna. Zarys dziejów*, Warszawa.
- Popowska-Taborska H., Boryś W. (1996), *Leksyka kaszubska na tle słowiańskim*, Warszawa.
- Popowska-Taborska H., Feleszko E. (2009), *Dialekty kaszubskie w świetle XIX-wiecznych materiałów archiwalnych*, Warszawa.
- Rospond S. (2005), *Gramatyka historyczna języka polskiego z ćwiczeniami*, Warszawa.
- Treder J. (1996), *Kaszubska i pomorska frazeologia pochodzenia niemieckiego (na tle słowiańskim)*, [w:] *Problemy frazeologii europejskiej I*, red. A. Lewicki, Warszawa, s. 131–146.
- Treder J. (2005), *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*, Gdańsk.
- Weydt H., Kaźmierczak A. (1999), *Gibt es ein Perfekt im modernen Polnisch?* „Linguistik online”, 4, 3/99, www.linguistik-online.com/3_99/weydt.html, (22.04.2010).